

Kulttuuriantropologia ja kenttätöön ongelmat

Ilkka Pyysiäinen

Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätöystä. Juhlakirja professori Matti Sarmelalle. Toim. Anna Maria Viljanen & Minna Lahti. Suomen Antropologinen Seura 1997. 317 s. Nid. 125,-

Kun valistusfilosofi Francis Bacon vuonna 1605 teoksessaan *The Advancement of Learning* suositteli nuorukaisten mielen "viljelyä ja lannoittamista" (*culture and manurance*) hän tuskin aavisti, millaista merkityksen muutosta tämä ennakoiki sanalle 'kulttuuri'. Sen pohjana oleva latinan verbi 'colere' oli merkinnyt monia asioita 'asumisesta' ja 'viljelystä' 'huolehtimiseen' ja 'palvontaan'. Taustalla on kantaindoeurooppalainen 'käntämistä' ja myöhemmin myös 'puuhassa tai toimessa olemista' merkitsevä verbijuuri.

Jos esihistoriallisen ihmisen puuhut olivatkin lähinnä maanviljelyyn yms. liittyviä, niin nykyään 'kulttuurilla' ymmärretään nimenomaan "hengenviljelyä". Maallikolle kulttuuri on yleensä yhtä kuin niin sanottu "korkeakulttuuri" ja kulttuuriantropologille se on ... oikeastaan ongelma. Mikä on se kulttuuri, jota hän tutkii ja josta hänen tieteenalansa saa identiteettinsä? Tätä antropologian identiteettikriisiä pohditaan useissa professori Matti Sarmelan juhlakirjan *Kaukaa haettua* artikkeleista.

Suomalaisen antropologian juuret kansallisissa tieteissä

Tieteenalana antropologia syntyi 1800-luvulla, kun Darwinin 1859 julkistama evoluutioteoria tarjosi kulttuuri-ilmiöiden selittämiseen ensimmäisen metodin. "Hylkää darwinilainen näkökulma, niin joudut hylkäämään myös antropologian", kirjoitti R. R. Marett vielä vuonna 1911. Evoluutionistit katsoivat lähetystyön ja löytöretkien eurooppalaisille vähin erin tunnetuiksi tekemien vieraiden kulttuurien edustavan ihmislajin henkisen kehityksen erilaisia asteita. Korkeinta kehitystasoa edusti sattumoisin eurooppalainen sivistys.

Jos antropologia muualla ehkä syntyikin kolonialismin lapsena ja pyrki selittämään jotakin täysin Toista, niin suomalaisen antropologian juuret ovat niin sanotuissa "kansallisissa tieteissä" eli folkloristiikassa ja kansatieteessä, jotka tutkivat oman tai lähikulttuurien ajallisesti toisenlaisia elämänmuotoja. Tämän toteaa Anna Maria Viljanen hyvin laaditussa johdantoartikkelissaan. Jukka Siikala puolestaan pohtii kiinnostavalla tavalla 'kulttuurin' käsitettä ja sen suhdetta vallankäyttöön. Ovatko 'kulttuuri' ja 'etninen identiteetti' vain tutkijoiden ja hallitsijain luomuksia vai elävää todellisuutta? Siikalan mukaan ne ovat osoittaneet historiallisesti ja poliittisesti olevansa olemassa "muuallakin kuin entisessä Jugoslaviassa". Mutta, kuten Viljanenkin kysyy, miten antropologi voi vangita kulttuurin polyfonian tieteelliseen monografiaan.

Tästä avautuu se ydinkysymys, mikä oikein on antropologian tieteellinen tehtävä ja mikä on kenttätöön merkitys siinä. Kun Maretille kaikki seiso tai kaatui evolutionistisen selitysmallin mukana, niin Viljanen toteaa, että ilman kenttätöitä antropologia ei ole antropologiaa. "Kentällä" antropologi kohtaa sen välttämättömän "toisen", jonka tutkiminen on hänen tieteensä perusta. Muuten kysymys olisi vain introspektiosta, jota varhainen psykologia suosi menetelmänä. Kirjan teemana onkin nimenomaan kenttätö, jonka merkitystä Sarmela on paljon korostanut.

Miten käy "kentän"?

Stig Söderholm nostaa kuitenkin omassa kirjoituksessaan esiin sen olennaisen kysymyksen, mitä antropologiassa itse asiassa tarkoitetaan 'kentällä'. Onko se jokin paikka, aineiston keruun abstrakti konteksti, vai mikä? Kuvastaako kenttätöön ihanne yhä edelleen kolonialistista ajatusta jostakin laadullisesti Toisesta, jolla ei ole mitään luontaista leikkauspistettä Meidän kanssamme? Kulttuurisesta erilaisuudesta saattaa tällöin tulla paradigma, jonka avulla tutkittavat museoidaan alkuperäiskansoiksi, jotka eivät vielä ole modernisoituneet, kuten Anja Nygren toteaa. Vaikka Suomessa perusteltiin aikanaan 1985 perustetun kulttuuriantropologian professaurin tarpeellisuutta Euroopan ulkopuolisten kulttuurien tuntemuksen lisäämisen välttämättömyydellä, on anglosaksisissa maissa viime aikoina vaadittu antropologisen tutkimuksen tekemistä omassa kulttuurissa. Miten tällöin käy "kentän"?

Lapissa poromiehiä haastatteleva helsinkiläinen antropologi varmaan on "kentällä", mutta entä kun hän ryhtyy tutkimaan oman asuinkorttelinsa kulttuuria? Kenttä ei selvästikään voi määrittää pelkästään spatiaalisesti, vaan tutkimuksen tekemisen prosessista käsin. Anna-Leena Siikala kirjoittaa omassa artikkelissaan menettäneensä "aikaa sitten" kentän paikallisessa mielessä. Kenttä on siellä, missä ihmiset. Tämä luonnollisesti korostuu silloin kun tutkitaan liikkuvia ja laajoihin yhteiskunnallisiin verkostoihin kytkeytyneitä ihmisiä, kuten Nygren huomauttaa. Voitanee sanoa, että se miksi tutkija on jossakin ja tekee jotakin tietyllä tavalla määrittää tuon kulttuurisen kontekstin "kentäksi".

Rajojen koettelua ja kolonialismia

Anna-Maria Tapaninen, joka kirjoittaa kaupunkikontekstissa tekemänsä kenttätöön merkinneen antropologian rajojen koettelemista, toteaa osuvasti antropologisen kenttätöön erityisongelmaksi empiirisyyden ja kertomuksellisuuden välisen ristiriidan.

Toisaalta kenttätöön vaatimus takaa antropologian empiirisyyden, toisaalta antropologin monografia on aina epätäydellinen suhteessa empiiriseen pohjaansa. Kuvauksen laatua ja sisältöä määräävät muun muassa kertomuksellisen koherenssin ja tietynlaisen juonellisuuden vaatimus. Kyse on siitä, että paraskaan monografia ei koskaan voi välittää kohdekulttuuristaan kuin tietystä näkökulmasta otetun tuokiokuvan.

Ilkka Ruohonen korostaakin hauskaasti omakohtaisessa kirjoituksessaan historiallisen perspektiivin merkitystä myös antropologiassa. Kuvitelkaapa, miltä tuntuisi lukea 11 kuukautta Suomessa asuneen aasialaisen tai afrikkalaisen antropologin kuvausta suomalaisista?

Nygren huomauttaa erään nicaragualaisen todenneen hänelle, että jostakin syystä antropologit aina esittävät elämän hänen kotiseudullaan kovin hankalaksi ja oudoksi. Nygren jatkaa siteeraamalla John ja Jean Comaroffin toteamusta, että antropologia tulee kaikesta huolimatta aina olemaan "puhetta heistä", ei "heidän puhettaan". Tämä on mielestäni olennainen seikka.

Siinä määrin kuin antropologia on kolonialismin lapsi, on kyllä ymmärrettävää, että sen harjoittajat ovat poteneet huonoa omaa tuntoa ja tunteneet tarvetta kuroa umpeen kuilua "heidän" ja "meidän" välillä, mutta tieteen kannalta tämä johtaa mahdottomuuksiin. Psykiatriakaan ei (antipsykiatrisesta liikkeestä huolimatta) voi muuttua pelkäksi potilaiden puheeksi itsestään, uskontotiede uskovaisten julistukseksi tai politiologia puolueohjelmiksi.

Tai mikäli näin käy, niin kyseinen tieteenala lakkaa olemasta tiedettä.

Politiikassa, uskonossa tai alkuasukkaan elämäntavassa ei tietenkään ole sinänsä mitään vikaa, mutta emme kai me tieteen tekijöinä halua ajaa omaa yritystämme konkursiin? Tutkijalla täytyy olla tutkimuskohteesta jotakin sellaista sanottavaa, joka ei ole tutkittaville itselleen ilmeistä tai mitä he eivät ole motivoituneet pohtimaan. Tämä taas perustuu siihen, että tutkijalla on jokin teoria ja tietyt menet, joiden avulla hän nostaa aineistostaan esiin muutoin piiloon jääviä ilmiöitä.

Robert N. McCauley ja E. Thomas Lawson ovatkin eräässä artikkelissaan (*Method and Theory in the Study of Religion*, Vol. 8 [1996]) todenneet ironisesti (Tapio Nisulan mukaan tosin jo fraasinomaisesti), että kenttätöön tekemisestä on tullut joillekin antropologeille itsetarkoitus. Kenttätöön korostus saattaa mennä niinkin pitkälle, että sitä pidetään riittävänä osoituksena tieteellisestä pätevydestä, vaikka tutkijalla ei olisi mitään teoriaa siitä, mitkä kentältä kerätyt detaljit ovat tärkeitä ja miksi. Niinpä kannuksiaan hankkivan antropologin tunnusmerkiksi on tullut vuolaasti kommentoitu dia-show, jossa esiinnostetuilla pienen pienillä yksityiskohdilla ei loppujen lopuksi ole mitään yhteyttä keskenään. Tietenkin tällaisella tiedolla voi olla monenlaista käytännöllistä merkitystä, mutta mikäli antropologiassa tieteenä olisi kyse vain tällaisesta, olisi todellakin parempi antaa tutkittavien puhua itse puolestaan. He tekisivät sen paremmin.

"Ensi käden tieto" ei riitä

Pelkkä "toisen" tutkiminen ei myöskään vielä tee olennaista eroa introspektiiviseen metodiin. Tuloksista tulee intersubjektivisia vasta kun tutkijalla on jokin metodologia aineiston käsittelemiseksi ja selkeä teoria sen selittämiseksi. Nämä mahdollistavat asian omaista työtä koskevan tieteellisen keskustelun. Se ei ole mahdollista, mikäli tutkija René Gothonin tavoin vain vakuuttaa, että hänellä on "ensikäden tietoa", koska hän on eläytynyt tutkittavien ajatusmaailmaan ja arvioinut kokemustaan "terveellä järjellä". Sensualismin ja dialogisuuden korostaminen voi johtaa kulttuurin romantisointiin ja "illusorisiin oletuksiin intersubjektivisista elämyksistä", kuten Nisula kirjoittaa.

Olennaista teorianmuodostuksessa on, miten ymmärrämme Baconin ensi kertaa abstraktissa merkityksessä käyttämän käsitteen 'kulttuuri'. Onko se itsenäinen todellisuuden taso vai vain tutkijan luoma abstraktio? Mikäli pidämme sitä ihmisten ajattelusta, käyttäytymisestä ja tunnekokemuksesta sekä niiden fyysisistä objektiivatioista tehtynä valtavana abstraktiona, niin olisivatko kulttuuriset entiteetit, ominaisuudet ja periaatteet ehkä kokonaan kuvattavissa ja ennustettavissa joidenkin alemman tason entiteettien, ominaisuuksien ja periaatteiden kautta? Tällöin kulttuuriteoriat (makrotaso) redusoituisivat esimerkiksi biologisiin ja psykologisiin/kognitiivisiin teorioihin (mikrotaso).

Sarmelan juhla-kirja ei anna tällaisiin suuren luokan kysymyksiin yksiselitteisiä vastauksia, mutta se nostaa esiin tärkeitä ja kiinnostavia kysymyksiä juhla-kirjaksi poikkeuksellisen jäntevällä ja kiinnostavalla tavalla. Se koostuu yhteensä kahdestakymmenestä viidestä artikkelista, joista tässä olen voinut viitata vain muutamia.

Kirjoittaja toimii dosenttina ja tutkijana Helsingin yliopiston uskontotieteen laitoksella.